

Projekt OCLC FirstSearch Service

Hanuš Hemola
Národní knihovna ČR

Projekt **OCLC FirstSearch Service** (dále FS) je součástí velké „rodiny“ projektů financovaných programem MŠMT ČR Informační zdroje pro výzkum a vývoj (dále LI 2000). Cílem čtyřletého projektu je nejen vlastní zpřístupnění FS, ale rovněž testování možností spolupráce knihoven na bázi konsorcia. Pravidelné vyhodnocování účelnosti, efektivity a přínosu tohoto zdroje pro uživatele v ČR prostřednictvím hlavních českých knihoven by mělo ověřit v praxi, zda jsou knihovny schopny vytvořit účelové sdružení, které by mělo zabezpečit přístup k této službě i po ukončení projektu.

Mezi projekty, které zpřístupňují významné informační zdroje v celoplošné, případně v konsorciální licenci, má přece jen zvláštní postavení. Projekt neinicioval vznik účelového konsorcia, ale využil výhodné nabídky pro již existující skupinu knihoven propojených k jinému účelu. Rovněž zpřístupňovaný informační zdroj – FS – lze spíše vnímat jako „knihovnický“ informační zdroj. FS nebývá primárně využíván přímo uživateli knihoven, ale prostřednictvím knihovníků jako významná pomůcka při realizaci informačních požadavků.

Vzhledem k dlouhodobé spolupráci s OCLC obdržela v létě roku 1999 Národní knihovna České republiky (dále NK ČR) jako vůdčí člen sdružení knihoven, které vzniklo s cílem zabezpečit tvorbu a využívání záznamů České národní bibliografie, neopakovatelnou finanční nabídku na zpřístupnění služby FS v hlavních českých knihovnách. Shodou šťastných okolností se tato nabídka sešla s přípravou i s vyhlášením programu LI 2000, což dalo nejen naději na FS v českých knihovnách, ale po úspěšném výběrovém řízení i jeho reálné zpřístupnění.

FS je jednou z nejvýznamnějších služeb tohoto typu ve světě a kombinuje to nejlepší z funkcí souborných katalogů s meziknihovními službami a s dodáváním dokumentů. Hlavní součástí služby FS je přístup k **WorldCat** – soubornému katalogu členských knihoven OCLC. Obsahuje 44 mil. záznamů monografií, periodik, not, map, audiovizuálních dokumentů, filmů, počítačových souborů s lokacemi knihoven.

Další nabídka umožňuje přístup k těmto zdrojům:

- **ArticleFirst** – bibliografické citace článků z periodik. Výběrově obsahuje plné texty článků. Seznamy obsahů periodik s informací o jejich lokaci.
- **ECO Electronic Collection Online** – bibliografické informace z periodik s abstrakty a výběrově s plnými texty článků.
- **ERIC** – bibliografie literatury z oblasti vzdělávání. Obsahuje anotované odkazy na neperiodické materiály publikované v Resources in Education (RIE) a časopisecké články uveřejněné v Current Index to Jour-

nals in Education (CIJE). Výběrově jsou uvedeny plné texty.

- **GPO** – bibliografické záznamy zpráv ze zasedání kongresových výborů, jejich jednotlivých slyšení, diskusí a dokumentů vydaných jednotlivými ministerstvy. Záznamy zpracovala agentura Government Printing Office.
- **Medline** – obsahuje informace z medicíny a oborů vztahujících se ke zdravotní péči včetně abstraktů. Odpovídá tištěným rejstříkům Index Medicus, Index to Dental Literature a International Nursing Index. Součástí je tezaurus MESH.
- **NetFirst** – odkazy na odborné zdroje na internetu.
- **PapersFirst** – přístup k referátům prezentovaným na jednotlivých světových konferencích, kongresech, symposiích, výstavách a workshopech.
- **ProceedingsFirst** – seznamy obsahů sborníků z vědeckých konferencí.
- **UnionLists** – souborný katalog periodik s uvedenými lokacemi.
- **WilsonSelectPlus** – plné texty článků z periodik doplněné o úplné rejstříky a abstrakty z bází H. W. Wilson General Science Abstracts, Humanities Abstracts, Readers' Guide Abstracts a Wilson Business Abstracts.
- **World Almanac** – základní referenční zdroj, obsahuje biografické, encyklopedické informace, fakta a statistické údaje.

NK ČR s ostatními knihovnami „sdružení“ dostala k dispozici dvouměsíční přístup k testování FS v květnu a červnu 1999, kdy si ověřila výhodnost a užitečnost tohoto informačního zdroje pro blízké i vzdálené uživatele. Výsledky tohoto testu se staly také základem pro rozdělení 10 přístupů jednotlivým knihovnám k této službě. Uvnitř sdružení byly vytvořeny dvě skupiny knihoven po pěti přístupech. První je tvořena knihovnami, které poskytují mezinárodní meziknihovní služby. Druhou skupinu vytvořily ostatní bývalé státní vědecké knihovny.

1. skupina:

- Národní knihovna České republiky – 3 přístupy
- Moravská zemská knihovna v Brně – 1 přístup (MZK)
- Vědecká knihovna v Olomouci – 1 přístup (SVKOL)

2. skupina (pět společných přístupů):

- Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích (SVKCB)
- Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje (SVKPL)
- Středočeská vědecká knihovna v Kladně (SVKKL)
- Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem (SVKUL)
- Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové (SVKHK)
- Krajská vědecká knihovna v Liberci (SVKLI)
- Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě (SVKOS)

Rozdělení přístupů vycházelo ze statistiky využívání FS v testu i z úkolů, které mají členové konsorcia v poskytování služeb, zejména mezinárodních meziknihovních služeb. Uživatelé tak získali rovnoměrný přístup k FS ve všech regionech s přímou vazbou na meziknihovní služby ve vnitrostátním měřítku ve všech zpřístupňujících knihovnách a v mezinárodním měřítku v knihovnách, které jsou tímto úkolem pověřeny novým knihovním zákonem a prováděcími předpisy. Zpřístupňování a využívání FS ve výše jmenovaných knihovnách je v souladu s jejich posláním a knihovny se k němu zavázaly „prohlášeními“, kterými vlastně rozšířily své povinnosti vyplývající ze Smlouvy o sdružení pro Českou národní bibliografii.

Zpřístupněním FS byl zabezpečen široký přístup uživatelů v celé České republice k nejvýznamnějšímu světovému soubornému katalogu a k dalším významným sekundárním informačním zdrojům, jakož i k plnotextovým zdrojům z oblasti společenských a přírodních věd, medicíny, ekonomie a pedagogiky. FS pomáhá racionalizovat přístup k dokumentům, které nejsou ve fondech českých knihoven, jak klasickou cestou (meziknihovní výpůjční a reprografické služby), tak i elektronickou cestou (dodáváním dokumentů), a tím pomáhá částečně eliminovat nedostatek prostředků na získávání primárních dokumentů v českých knihovnách. Pravidelným vyhodnocováním frekvence využití FS v jednotlivých knihovnách by měl vzniknout podklad pro racionální zdůvodnění vzniku konsorcia pro získání multilicence. Projektem získali uživatelé ze sféry výzkumu a vývoje jeden z nejvýznamnějších světových informačních zdrojů k rutinnímu využití. Knihovnici a informační pracovníci disponují hlavním světovým zdrojem sekundárních informací jako nástrojem pro racionálnější poskytování mezinárodních meziknihovních služeb, které trvale a za velkých nákladů odstraňují hendikep v informačním zabezpečení primárními dokumenty zahraniční provenience.

Projekt byl připraven v předstihu a v době, kdy nebylo zřejmé, že v českých knihovnách bude umožněn tak masivní přístup k celé škále elektronických informačních zdrojů, proto byl zvolen poměrně velkorosý rozsah nabídky i relativně vysoký počet přístupů k FS. Knihovny měly eminentní zájem na zapojení do projektu a jednoznačným limitem širší účasti byla cena FS. Byť, jak již bylo výše zmíněno, cenová nabídka byla výhodná a fixní na celé čtyři roky řešení. V nabídce byl rovněž velmi atraktivní, ale drahý fulltextový balíček, který po jednání zainteresovaných byl nakonec vybrán jako nejpotřebnější. Projekt, který byl přijat hned v prvním kole programu LI 2000, tak byl uveden v život v maximálním rozsahu. Další kola programu LI 2000 však změnila situaci v nabídce elektronických informačních zdrojů, takže se v současnosti může rozsah přístupů k FS jevit poměrně luxusně.

NK ČR ve spolupráci s provozovatelem služby FS zabezpečila školení a konzultace jednotlivým odborným pracovníkům v knihovnách a všechny knihovny rovněž zahr-

nuly práci s FS mezi svá pravidelná uživatelská školení. V rámci svých statutárních povinností NK ČR poskytuje metodické a konzultační informace k využívání služby FS a k poskytování služeb prostřednictvím FS. Sdružené knihovny prokázaly připravenost k rutinnímu využívání služby FS po stránce technické i personální. Vlastní zpřístupňování a využívání služby FS, případně následných meziknihovních služeb, je standardní službou všech spolupracujících knihoven.

Nositel projektu zpřístupňuje všechny informace o FS jako informačním zdroji i o projektu a jeho řešení na zvláštní domovské stránce http://www.nkp.cz/refer_centrum/OCLC_uvod.htm viz obrázek č. 1. Hlavní řešitel zde dává k dispozici veškeré informace o vlastním řešení projektu, jsou zde všechny průběžné zprávy, statistiky, instruktážní informace i prezentace. Zvláštní pozornost zasluhuje zejména statistika, která je a hlavně bude důležitým argumentem při dalším rozhodování o zpřístupnění FS v českých knihovnách po ukončení současného projektu. Pro základní orientaci viz tabulka č. 1.

Obrázek č. 1

OCLC FirstSearch

<http://newfirstsearch.oclc.org>

Seminář OCLC

(13.3.2001, NK ČR)

Online verze manuálu:

Managing the OCLC FirstSearch Service

Projekt OCLC FirstSearch Service (LI-200022) patří mezi projekty, které byly financovány v rámci programu Informační zdroje pro výzkum a vývoj (LI2000) MŠMT, je zaměřen na získání volného přístupu ke službě OCLC FirstSearch s deseti přístupy s plnými texty (OCLC Base Package with Full Text) v deseti nejvýznamnějších českých knihovnách, které jsou smluvně sdruženy ve "Sdružení pro Českou národní bibliografii". Záměrem je zpřístupnění služby FirstSearch v NK ČR jako nositeli projektu, která poskytne zpřístupnění této služby v dalších knihovnách tak, aby uživatelé ze sféry výzkumu a vývoje získali rovnoměrný přístup k této službě ve všech regionech České republiky s přímou vazbou na meziknihovní služby.

Cílem čtyřletého zpřístupnění služby FirstSearch je nejen získání tohoto významného informačního zdroje, ale pravidelné vyhodnocování účelnosti, efektivity a přínosu tohoto zdroje pro uživatele z oblasti výzkumu a vývoje v České republice prostřednictvím hlavních českých knihoven s cílem vytvořit sdružení, které zabezpečí přístup k této službě i po ukončení projektu.

Tabulka č. 1 – Statistika využívání OCLC FirstSearch – souhrn červen 2000 až říjen 2001

	NK ČR	SVKOL	MZK	Skupina MMVS	SVKCB	SVKPL	SVKKL	SVKUL	SVKHK	SVKLI	SVKOS	Skupina SVK	Celkem konsorcium
Authoriza-tion	1	1	1	3	1	1	1	1	1	1	1	7	10
Úspěšná přihlášení do FS	1557	766	217	2540	715	534	154	104	327	338	249	2421	4961
Neúspěšná přihlášení do FS	4	213	37	254	0	4	0	0	0	0	0	4	258
Celkový počet vyhledávání	8548	3455	734	12737	1929	1479	382	258	1195	734	2200	8177	20914
Počet plno-textových dokumentů (zobrazených nebo odeslaných e-mailem)	494	78	97	669	130	55	29	4	156	14	98	486	1155
Maximální počet uživatelů	3	1	1	5	5 společných přístupů						5	10	
Maximum současně přihlášených uživatelů	3	1	0	3	2	5	2	1	3	5	4	5	8

Projekt prošel za velmi krátkou dobu zkouškou, která de facto modelovala budoucí jednání o případném konsorciu. Pohyblivý kurz dolaru v roce 2000 zvýšil cenu v korunách nad schválený rozpočet projektu a najednou všichni účastníci stáli před problémem, jak vyrovnat půlmilionový propad ve finančním krytí předplatného FS. Byť se nejednalo o závratné sumy, které byly vypočítány podle podílu na přístupech k FS v jednotlivých knihovnách (150 tisíc Kč pro NK ČR, po 50 tisících pro MZK a SVKOL a pro ostatní knihovny po cca 36 tisících), ochota nebyla příliš velká. Naštěstí zadavatel projektu byl schopen vzniklý propad uhradit. Ochota podílet se na finančním pokrytí propadu byla vyšší tam, kde je i využití FS nadprůměrné.

Řeč statistiky využívání FS je výmluvná, nejvyšší míru využití dosahují SVKOL v závěsu s NK ČR. Silnou a aktivní skupinu tvoří knihovny s tradicí a uživatelským zájmem – SVKCB, SVKHK, SVKPL, SVKOS. Určité problémy má překvapivě MZK, ale tam je to způsobeno stěhováním do nové budovy knihovny i celkovou reorganizační službou. Ostatně podobně na tom byla i SVKLI. Na pomyslném konci „závodního“ pole jsou knihovny, kde není odpovídající uživatelské zázemí pro tento typ služby. Nejvíce je v knihovnách využíván WorldCat, a to podle statistik i podle slovního vyjádření jednotlivých knihoven v dotazníkovém šetření. Fulltextová nabídka je využívána

až po vyhledávání v jiných zdrojích – EBSCO, ProQuest, příp. dalších.

Budoucnost zpřístupnění FS? Do konce řešení projektu (rok 2003) a uzavření současného předplatného služby (31. května 2004) je situace jasná a pravděpodobně neměnná. Pokud se podaří zpřístupnit nabídku FS v prostředí Jednotné informační brány, může se míra využití zvýšit a po dohodě s OCLC snad i rozšířit na další knihovny. Po ukončení projektu lze předpokládat zúžení konsorcia, resp. jeho proměnu. Předběžná jednání na úrovni výkonných pracovníků ze sféry služeb a zejména meziknihovních služeb dávají tušit následující model: **konsorcium knihoven poskytujících mezinárodní meziknihovní služby s přístupem do WorldCat**. Samozřejmě bude rovněž záležet na nabídce OCLC, jak bude schopno reagovat na aktivity ostatních producentů. Zejména v nabídce plnotextových bází a výhodných cenových podmínek pokulhává za producenty, kteří se usídlili na českém trhu. Tento fakt jen posiluje náš záměr soustředit se z nabídky OCLC pouze na WorldCat.

